

Kur'an Açısından Deprem Olgusu*

Mehmet KAYA

Doç. Dr, Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Associate Professor, Selçuk University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Konya, Türkiye

[✉ kayamehmet@selcuk.edu.tr](mailto:kayamehmet@selcuk.edu.tr)

[ORCID](https://orcid.org/0000-0003-0066-5232) orcid.org/ 0000-0003-0066-5232

Yazar
Author

Kaya, Mehmet. "Kur'an Açısından Deprem Olgusu". *Tevilat* 4/2 (Aralık 2023),
347-379.

[DOI](https://doi.org/10.53352/tevilat.1350366) doi.org/10.53352/tevilat.1350366

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 8.06.2023

e-ISSN: 2757-654X

Accepted / Kabul Tarihi: 15.11.2023

www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal
içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and
scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan
çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında
yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to
their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı/Published by: Selçuk University Press

Bilgi
Info

* Bu makale 21 Mayıs 2023 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Academy 1. Uluslararası Deprem Çalışmaları Kongresi'nde sunulan "Kur'an'da Deprem Gerçeği" başlıklı bildirinin geliştirilmesiyle oluşturulmuştur. / This article was created by developing the paper titled "The Fact of Earthquakes in the Quran" presented at the Academy 1st International Earthquake Studies Congress held in Istanbul on May 21, 2023.

Kur'an Açısından Deprem Olgusu

Deprem dünyanın varoluşundan bu yana farklı coğrafyalarda görülen bir olgudur. İnsanlara ve ekonomiye yönelik yıkıcı etkisi sebebiyle daha çok verdiği zararlar dile getirilse de yerlünün dönüşümü için faydalı ve zorunlu bir tabiat olayıdır. Son birkaç yıl içerisinde ülkemizde meydana gelen depremlerin sayısının artması depreme ilişkin bilimsel çalışmaların hız kazanmasına neden olmuştur. Deprem çok boyutlu bir olgu olduğundan birçok bilimin inceleme alanına girmektedir. Deprem Kur'an'da da ele alınan bir olgudur. Kur'an'ın temel amacı insanların hidayeti olduğundan deprem de Kur'an'da bu kapsamda ele alınmaktadır. Bu amaç sebebiyle Kur'an'da Dünya'nın hareketli yapısı hakkında verilen bilgiler dışında depremin bilimsel bir olgu olarak ele alınmadığı görülmektedir. Kur'an'da depremden çoğunlukla önceki kavimlerin helak aracı olarak bahsedilmesi gerek Kur'an araştırmalarında gerekse dinî söylemlerde depremin bir ceza unsuru olarak algılanmasına neden olmuştur. Araplar'ın gerek ilahi kitaplardaki bilgileri gerekse tarih bilgileri sebebiyle eski kavimler hakkında bilgi sahibi olmaları Kur'an'da depreme neden bu kadar çok yer verildiği hakkında ipucu vermektedir. Kur'an'ın ilk muhatapları gerek tarihi bilgi gerekse cezalandırma açısından ele alınsın ilk muhatapların hakkında bilgi sahibi oldukları ve kendi başlarına gelmesinden endişe ettikleri bir olgu ile korkutulmaktadır. Kur'an'da depremden mecazi ve hakiki anlamlarda bahsedilmektedir. Kur'an'da depremden insanın bedensel ve psikolojik açıdan sarsılması açısından mecazi olarak bahsedilmektedir. Hakiki anlamda ise Kur'an'da deprem ve işin vahametini göstermek, cezalandırma aracı, tehdit unsuru ve kıyametin bir unsuru olarak da bahsedilmektedir. Kur'an'da depreme çoğunlukla kıyamet anlatılarında değinilmesi depremin inkarcılar için bir tehdit, inanamlar için ise Allah'ın kudretinin ve ona karşı sorumluluğun hatırlatıldığı bir uyarı olarak görüldüğünü göstermektedir. Nitel araştırma yönteminin doküman analizi modeli ile hazırlanan bu çalışmada Kur'an'ın depreme ilişkin verdiği bilgiler incelenerek alana bir katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Özet

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Deprem, Ceza, Tehdit.

Earthquake Phenomenon in The Quran

Earthquake is a phenomenon seen in different geographies since the existence of the world. Although it is mentioned that it causes more damage due to its destructive effect on people and the economy, it is a useful and necessary natural event for the transformation of the earth. The increase in the number of earthquakes in our country in the last few years has led to the acceleration of scientific studies on earthquakes. Since earthquake is a multidimensional phenomenon, it is handled in the field of study of many sciences. Earthquake is a phenomenon that is also discussed in the Quran. Since the main purpose of the Quran is the guidance of people, earthquakes are also discussed in this context in Quran. Due to this purpose, it is seen that the earthquake is not considered as a scientific phenomenon, except for the information given in the Quran about the moving structure of the Earth. The fact that the earthquake is mostly mentioned as a means of destruction of the ancient tribes in the Quran has caused the earthquake to be perceived as a punishment element in both Quranic studies and religious discourses. The fact that the Arabs have information about ancient tribes due to both the information in the divine books and the historical information gives to us a clue about why earthquakes are given so much place in the Quran. The first interlocutors of the Quran are intimidated by an accident that they know about and are afraid to happen to them, regardless of whether it is considered in terms of historical knowledge and punishment. Earthquakes are mentioned in the Quran in a figurative and literal sense. In the Quran, earthquake is mentioned metaphorically in terms of shaking people physically and psychologically. In the true sense, it is also mentioned in the Quran to show the gravity of the work, as a means of punishment, as an element of threat and as an element of the apocalypse. The fact that earthquakes are mostly mentioned in the Quran in the Doomsday narratives show that the earthquake is reveals as a threat for deniers and as a warning for believers, reminding them of Allah's power and responsibility towards him. In this study, which was prepared with the document analysis model of the qualitative research method, it is aimed to make a contribution to the field by examining the information given by the Quran about the earthquake.

Keywords: Tafsir, Quran, Earthquake, Punishment, Threatening.

Abstract

Giriş

“Yeraltı kaya birimlerinde depolanan enerjinin ani salınımı sebebiyle yerkürenin sarsılması”¹ ve “Yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesi veya yanardağların püskürme durumuna geçmesi yüzünden oluşan sarsıntı”² şeklinde tanımlanan deprem dünyanın³ oluşumunda rol oynayan tabiat olaylarından biri olmakla birlikte insanlar başta olmak üzere canlıların hayatını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemesi sebebiyle her dönem canlılığını korumuş bir olgudur. Özellikle ülkemizde son yıllarda meydana gelen İzmit ve Düzce depremleriyle ülkemizde bu olgu tekrar gün yüzüne çıkmış ve bu konuya bilimsel açıdan yaklaşma gerekliliği çeşitli çevrelerce dile getirilmiştir. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli olarak ülkemizde gerçekleşen, 50.000’den fazla kişinin ölümüyle ve binlerce binanın yıkılmasıyla sonuçlanan deprem bu tabiat olayını bir daha gündeme getirmiştir. Alp-Himalaya deprem kuşağında yer alan ve binlerce km fay hattı bulunan ülkemiz⁴ günümüze kadar birçok önemli depreme şahitlik etmiştir. Bunlardan sadece 1939 Erzincan, 1999 Gölcük ve Düzce, 2011 Van depremlerinde binlerce kişi ölmüştür.⁵ Bununla birlikte Kahramanmaraş merkezli 2023

- * Bu makale 21 Mayıs 2023 tarihinde İstanbul’da düzenlenen Academy 1. Uluslararası Deprem Çalışmaları Kongresi’nde sunulan “Kur’an’da Deprem Gerçeği” başlıklı bildirinin geliştirilmesiyle oluşturulmuştur.
- 1 Alva Kurniawan vd., *General Dictionary of Geology* (Yogyakarta/Indonesia: Environmental Geographic Student Association (EGSA), 2009), 18; ayr. bk. Yavuz Unat, “Zelzele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/231.
- 2 İsmail Parlatır vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), 1/560.
- 3 Deprem sadece Dünya’ya ait bir olgu olduğu düşüncesi yaygın olmakla birlikte diğer gezegenlerde de depremler olmaktadır. NASA astronomları, 1969’da Ay’a yerleştirdikleri bir sismometre ile 1972 ve 1977 yılları arasında çeşitli depremler yakalamayı başarmıştır. Richter ölçeğine göre ortalama 5,5 büyüklüğünde olan bu depremler, insanlığın Dünya dışında tespit ettiği ilk depremler olarak kayda geçmiştir. Bu konuda bk. Özgür Can Özüdoğru, “Yıldızlarda Deprem Olur mu?”, *Bilim ve Teknik* 593 (Nisan 2017), 92; Harika Pelin Şengül, “Ay Depremleri”, <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/bilim-haberleri/ay-depremleri.html> (Erişim 12 Ağustos 2023).
- 4 Eşref Atabey, *Deprem* (Ankara: MTA Genel Müdürlüğü Yayınları, 2000), 27.
- 5 Coşkun İşçi, “Deprem Nedir ve Nasıl Korunuruz?”, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 3/9 (01 Haziran 2008), 974-976; “Büyük Depremler - B.Ü. KRDAE Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi”,

depremi bu olguya bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşılması konusunda daha büyük adımlar atılmasına zemin hazırlamış; deprem hakkında çeşitli akademik toplantı ve çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

İnsanoğlu için yıkıcı etkileri olmakla birlikte⁶ depremin; vadilerin, dağların oluşmasında, yeraltı kaynaklarının gün yüzüne çıkmasında; kısacası dünyanın şekillenmesinde önemli yararları da vardır. Büyük depremler belli aralıklarla meydana gelse de dünyanın çeşitli yerlerinde her an şiddetini hissedemediğimiz çok sayıda deprem meydana gelmektedir.⁷ Bu yönüyle depremler, insanoğlu başta olmak üzere dünya ve üzerindeki canlıların hayatına doğrudan ya da dolaylı olarak etki eden önemli tabiat olaylarından biridir. Deprem; insanların ve hayvanların ölmesi, yaralanması; binaların yıkılması, taşıtların kullanılamaz hale gelmesi, altyapı ve üstyapı donatılarının tahrip olması gibi maddi yıkımlara sebep olduğu gibi depreme yakalanmış ya da ona şahitlik etmiş kişilerin ruhlarında da kalıcı hasarlar bırakmaktadır.⁸ Deprem daha büyük ölçekte uzun yıllar süresince düzeltilebilecek sosyolojik, psikolojik ve ekonomik yıkıma sebep olmaktadır.⁹

Depremler oluş nedenlerine göre üçe ayrılmaktadır. Bunlardan ilki ve %90 oranla Dünya yüzeyinde en çok görüleni levha hareketleri sonucu oluşan tektonik depremlerdir. İkincisi yerin derinliklerindeki erimiş maddenin yeryüzüne çıkışı sırasındaki fiziksel ve kimyasal olaylar sonucunda oluşan gazların yapmış oldukları patlamalarla meydana gelen volkanik depremlerdir. Yanardağlara bağlı olan bu depremler yerel niteliktedir ve etki gücü sınırlıdır. Üçüncüsü ise yer altındaki boşlukların (mağara), kömür ocaklarında galerilerin, tuz ve jipsli

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim 12 Ağustos 2023).

⁶ Rekha Agarwal, "Effects of Earthquakes on Environment", *Van Sangyan* 7/3 (Mart 2020), 21.

⁷ Agarwal, "Effects of Earthquakes on Environment", 21.

⁸ bk. Nevzat Tarhan, "Deprem Psikolojisi", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 2/22, 23, 24 (1999), 107-112; Şafak Nakajima, "Deprem ve Sonrası Psikoloji", *Okmeydanı Tıp Dergisi* 28/2 (2012), 151-152.

⁹ bk. Agarwal, "Effects of Earthquakes on Environment", 21; İbrahim Tomanbay, "Deprem, İnsan ve Sosyal Hizmetler", *Toplum ve Sosyal Hizmet* 1/10 (Ekim 2000), 124-127.

arazilerde erime sonucu oluşan boşlukların tavan blokunun çökmesi sonucu oluşan çöküntü depremleridir.¹⁰

İnsanların depreme yönelik bakış açısı tarih boyunca farklılık göstermektedir. Bizans'ta deprem Allah'ın insanları korkutmak için meydana getirdiği bir olgu olarak görülürken bilim insanları depremi ay düzlemi olarak tanımlanan kırıklar üzerinde biriken enerjinin aniden boşalması sonucunda gelişen bir olgu olarak değerlendirmektedir.¹¹ Din adamları ve halkın bir kısmı da depremi bir imtihan, işlenen kötülük ve günahlara yönelik bir cezalandırma ve Allah'ın kudretini gösterme aracı olarak görmektedir.¹² Bu değerlendirmelerde elbette depreme bakış açısı ve büyük ölçüde depremde yaşananlar sonucu bireyin dinî inançları ve toplumdaki dinî değerlerin etkileri rol oynamaktadır.¹³

Depreme böyle bir dinî yaklaşımda tabiat olaylarından ahlâkî ve manevi dersler almaya yönelik gayretlerin Kur'an tarafından teşvik edilmesi yanında eski ümmetlerin bir kısmının deprem vb. afetlerle helâk edilmesi, Allah'ı hatırlama ve bunlardan ibret alma şeklindeki dinî öğretilerle çeşitli kültürlerden beslenen dinî ve metafizik telakkiler etkili olmuştur.¹⁴ Bu yaklaşım sadece günümüz insanında görülmemektedir. İslam'ın ilk dönemlerinde de depreme benzer bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. İslâm hâkimiyetindeki ülkelerin bir bölümü aktif fay hatları üzerinde bulunduğundan deprem Arap coğrafyasında bilinen bir olgudur.¹⁵ Bu sebeple Kur'an, Araplara bildikleri bu olgu üzerinden seslenmiştir. Arapların depreme bir ceza ve korkulması gereken bir olgu olarak yaklaşmaları, Kur'an'da depremin temelde bu amaçla ele alınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in rüzgâr estiğinde yahut siyah bulut gördüğünde Âd kavmine gelen azabın ümmetine de geleceği korkusuyla yüzünün şeklinin

¹⁰ İşçi, "Deprem Nedir ve Nasıl Korunuruz?", 961.

¹¹ bk. Atabey, *Deprem*, 17.

¹² Bu konuda bk. 'Amr Abdülmün'im, *ez-Zelâzil ve esbâbuhu's-şer'iyye ve sübülü'n-necât minhâ* (Tantâ: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 1993), 7-9.

¹³ Bu konuda bk. Naci Kula, "Deprem ve Kıyamet Benzetmesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9/9 (2000), 354.

¹⁴ Nuh Arslantaş, "Zelzele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/229.

¹⁵ Arslantaş, "Zelzele", 44/228.

değişmesi ve huzursuz olması¹⁶ Hz. Peygamber de dâhil nüzul dönemi Araplarının önceki helâk türleri hakkında bilgi sahibi oldukları ve aynı azabın kendi başlarına gelmesinden korktuklarını; dolayısıyla depremi ilahi bir cezalandırma olarak telakki ettiklerini göstermektedir.

1. Kur'an'da Deprem

Deprem Kur'an'da farklı âyetlerde çeşitli amaçlarla ele alınan bir olgudur. Kur'an'da ez-Zelzele/ez-Zilzâl adında müstakil bir sure de bulunmaktadır. Bu, depremin Kur'an'da ne denli önemli bir olgu olarak ele alındığını da göstermektedir. Kur'an kıyamete kadar tüm insanlara gönderilmiş bir kitaptır. Bununla birlikte bu kitabın ilk muhatabı olması sebebiyle Arap toplumunun algı ve bilgi seviyesi Kur'an'da değinilen konuların yönünü ve derinliğini etkilemiştir. Bu açıdan Kur'an'da Arap coğrafyası ve kültürüne dair izlere rastlanılması normaldir.¹⁷ Kur'an'da depreme ilişkin anlatıların arka planında da bu gerekçenin yattığı anlaşılmaktadır. Kur'an'da inkârcı bir tavır takınan Mekke müşriklerine, bu tavırlarında ısrar etmeleri halinde kendilerinden önce aynı topraklarda yaşayan önceki kavimler gibi deprem ile helak edilebilecekleri bildirilmiştir. Bu âyetlerde inananlara ise Allah'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda dikkatli olunması gerektiği yönünde bir uyarı¹⁸ da bulunmaktadır.

Kur'an'ın ilk muhatapları depremi geçmiş kıssalardan bildikleri gibi bizzat tecrübe de etmiştir. Hadislerde bazı depremler hakkında bilgi verildiği gibi Hz. Peygamber'in depremi bizzat yaşadığı ifade edilir. Hz. Peygamber'in, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi sahabeden önde gelenlerin bulunduğu bir sırada Nur Dağı'nın sallandığı ve Hz. Peygamber'in ona sabit

¹⁶ Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Müsnedü's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.), "Salâtü'l-İstiskâ" 3.

¹⁷ bk. Emrah Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur'an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 9-10; Mehmet Kaya, *Kur'an'da Dağlar* (Ankara: Fecr Yayınları, 2000), 207.

¹⁸ Hidayet Aydar, "Bazı Kur'an Âyetlerinin Işığı Altında Kocaeli Depremine Bakış", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 19/20/21 (2001), 138.

durmasını emrettiği rivayet edilir.¹⁹ Hz. Peygamber'in hadislerinde depremlerin sayısının çoğalmasını kıyametin bir işareti olarak vurgulaması dikkat çekicidir.²⁰ Bunda, Kur'an'ın deprem ile ilgili anlatılarının çoğunun kıyametle ilişkili olması etkili olmuş olduğunu ifade etmek mümkündür. Gerek Kur'an'da gerekse hadislerde depremin kıyametle ilişkilendirilmesi onun Allah'ın kudretini göstermesinin yanı sıra bir azap figürü olarak algılanmasının temel sebebidir. Bu sebeple hadislerde depremlerden Allah'a sığınıldığı görülmektedir.²¹

Kur'an'da depreme çoğunlukla helâk edilen toplumların kıssaları ile kıyamet anlatılarında yer verilir. Temel amacı insanların hidayetini sağlamak olan Kur'an'da²² depreme de bu amaçla yer verilir. Bu sebeple depremin korkutucu sarsıntısına ve sonuçlarına odaklanılırken, depremin oluş gerekçesi hakkında bilimsel bir veri sunulmaz.

Kur'an'da varlık âleminin tamamı gibi yeryüzünün de Allah'ın mülkü olduğuna dikkat çekilir.²³ Bu noktada yeryüzündeki her şeyin oradaki gerçek büyüklük sahibi Allah'ın²⁴ bilgi,²⁵ kudret ve gözetimiyle gerçekleştiğine dikkat çekilirken²⁶ bir taraftan da insanoğlunun yeryüzündeki yetki ve sorumluluklarına dikkat çekilmektedir. Kendisine Allah'ın yeryüzünde koyduğu kanunlara uyması, aksi takdirde düzenin bozulacağı ve bunun sonucunda yine kendisinin zararlı çıkacağı hatırlatılır.²⁷

Temel amacı hidayet olan Kur'an'da depremin gerçekleştiği yeryüzü ile ilgili bilgi verilirken de bu hedef gözetilir. Bu bağlamda yeryüzündeki değişimlere ve orada yetişen ürünlere dikkat

¹⁹ Müslim, *el-Müsnedü's-sahîh*, "Fedâilu's-sahâbe", 6; Muhammed b. İsa b. Sevra Tirmizî, *Sahîhu süneni't-Tirmizî* (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 2000), "Menâkıb", 19.

²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002), "İstiskâ" 26.

²¹ Buhârî, "İstiskâ", 26.

²² el-Bakara 2/2.

²³ ez-Zümer 39/44, 63, 67; el-Feth 48/14; el-Hadîd 57/2, 5.

²⁴ el-Câsiye 45/38; el-Hadîd 57/4.

²⁵ Kâf 4; el-Mücâdile 7; et-Teğâbun 4.

²⁶ ez-Zuhrûf 43/85; ed-Duhân 44/7; el-Câsiye 45/26; en-Nebe' 78/36, el-Burûc 85/9.

²⁷ eş-Şûrâ 42/48.

çekilen²⁸ Kur'an'da yeryüzünde Allah'a iman edenler için deliller bulunduğu,²⁹ yeryüzündeki bu değişimlere analitik bir bakış açısıyla bakılması gerektiği ifade edilir.³⁰ Kur'an'ın indiği dönemdeki jeoloji biliminin ve teknolojinin düzeyi göz önüne alındığında bu inceleme emrinin yerin yüzeye yakın tabakaları hakkında olması gayet doğaldır. Bununla birlikte bugün bu emirlerin yeryüzünün daha derin tabakaları ve jeolojik oluşumları ile deprem tahminleri için yapılması konusunda olmasının önünde de bir engel yoktur. Bütün bunların yanı sıra daha ileride temas edileceği üzere, yer kabuğunun hareketli olduğu ve onun sabitlemesi için dağların yaratıldığına ilişkin âyetler bizlere bu noktada yol göstermektedir.

Kur'an'da deprem çeşitli fiillerle anlatılmaktadır. Bunlardan ilki زَلَّزَلٌ fiilidir. Kur'an'da bu kelime fiil ve mastar formunda dört farklı surede toplamda altı kez zikredilmektedir.³¹ Sözlükte "şiddetli sarsıntı" anlamına gelen bu kelime³² Kur'an'da yer sarsıntısı ve psikolojik sarsıntılar için el-Ahzâb ve ez-Zilzâl surelerinde fiil ve mastar formuyla birlikte kullanılarak yaşanılacak sarsıntının son derece büyük olduğu ifade edilmektedir.³³ Esasen "bir şeyin yerinden hızlıca kayması" anlamındaki زَلَّزَلٌ kelimesinden türetilmiş olan "zelzele" kelimesindeki bu tekrar anlamını güçlendirerek sarsıntının büyüklüğünü ifade ederken,³⁴ fiilin

²⁸ ez-Zümer 39/21.

²⁹ el-Câsiye 45/3; ez-Zâriyât 51/20.

³⁰ el-Hadîd 57/17.

³¹ bk. el-Bakara 2/214; el-Hacc 22/1; el-Ahzâb 33/11; ez-Zilzâl 99/1.

³² Cemaâleddîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 11/308.

³³ bk. Mahmûd b. Ömer b. Ahmed Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidit-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, 1987), 4/783.

³⁴ bk. Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğıb Isfahânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân* (Mekke: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, ts.), 382; Fahreddin Muhammed b. Ziyâüddîn er-Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî-Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 32/254; İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Ribât b. Ali Bikâî, *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyât ve's-süver* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1431), 3/13.

mastarıyla desteklenmesi o güne kadar görülmemiş korkunç bir sarsıntıyı ve bu sarsıntının sürekliliğini ifade etmektedir.³⁵

Kur'an'da deprem için kullanılan bir diğer kelime ise **جَفَّ** fiilidir. Sözlükte "zelzele" kelimesi gibi "şiddetli sarsıntı" anlamına gelen bu kelime ondan daha geniş anlamda karada ve denizde gelen sarsıntıları ifade etmek için kullanılır.³⁶ Bununla birlikte bu kelime Kur'an'da bir âyette fiil formunda yer sarsıntısını ifade etmek için kullanılmaktadır.³⁷

Kur'an'da depreme ilişkin yer verilen bir diğer kelime ise **رَجَفَ** fiilidir. Sözlükte "şiddetli sarsıntı" anlamına gelen bu kelime de hem kara hem de denizde meydana gelen depremleri ifade etmek için kullanılır.³⁸ Bu kelime canlı, cansız varlıkların sarsılmasını da içerisine alması bakımından **جَفَّ** fiilinden daha kapsamlı bir anlama sahiptir.³⁹ Kur'an'da bu kelime dört surede fiil, mastar ve isim formunda yedi kez kullanılmaktadır.⁴⁰ Kelimenin en-Nâzi'ât suresi 6. âyette **الرَّاجِفَةُ** şeklinde yeri ve dağları sarsacak kadar güçlü kıyamet sarsıntısının ismi olarak kullanıldığı görülmektedir. Âyette verilen bilgiye göre bu büyük sarsıntı birinci ve ikinci nefhada iki defa gerçekleşecektir.⁴¹

Kur'an'da doğrudan yer verilen bu kelimelerin yanı sıra depremle ilişkili bazı kelimelere de rastlanmaktadır. Bunlardan biri de **خَسَفَ** fiilidir. Yeryüzünün güçlü bir sarsıntıyla altının üstüne gelmesini⁴² ve üzerindikilerle birlikte çökmesini ifade eden bu

³⁵ Isfahânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, 382; Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb*, 32/254.

³⁶ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-lüġa ve Sihâhu'l-'Arabîyye* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1987), 3/1081; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/282.

³⁷ el-Vâkı'a 56/4.

³⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1810.

³⁹ bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 9/112-113.

⁴⁰ bk. el-A'râf 7/78, 91, 155; el-Ankebût 29/37; el-Müzzemmil 73/14; en-Nâzi'ât 79/6.

⁴¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/693.

⁴² Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 20/185.

fiile⁴³ Kur'an'da çoğunlukla inkarcıların ve günahkarların yerin dibine geçirilerek helak edilmesi anlatılırken yer verilir.⁴⁴ Bununla birlikte yeryüzündeki varlıkların yerin altında kaybolduğu gibi Ay'ın tutularak⁴⁵ ışığını kaybetmesini ifade etmek için de kullanılmaktadır.⁴⁶

1.1 Kur'an'da Yer Kabuğunun Hareketli Yapısı Hakkında Verilen Bilgiler

Kur'an'da deprem çoğunlukla insanların hidayetini vesile olması ve Allah'ın kudretinin göstergesi olması açısından cezalandırma yöntemi ve kıyametin bir unsuru olarak ele alınmaktadır. Bu amaçlara yönelik bilgilerin yanı sıra bazı âyetlerde yer kabuğunun hareketli yapısı hakkında da bilgi verilmektedir. Kur'an'da yedi âyette yer kabuğunun hareketli yapısına işaret edilmiş; yeryüzünün adeta beşik gibi sallandığı,⁴⁷ insanların huzurlu bir yaşam sağlayabilmeleri amacıyla bu sarsıntıların kazık görevi gören dağlar aracılığıyla hafifletildiği belirtilmiştir.⁴⁸ İnsanların yaşamı için dünyanın uygun hle getirildiği anlatılırken yeryüzünün uzatıldığının⁴⁹ ifade edilmesi ve bir yatak gibi⁵⁰ düz bir sath haline getirildiğinin⁵¹ belirtilmesi bilimsel bir açıklamadan çok ilk muhatapların bilgi seviyeleri gözetenilerek onlara dünyanın yaşanılır bir mekân haline

⁴³ Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn* (Kahire: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 4/201.

⁴⁴ en-Nahl 16/45; el-İsrâ 17/68; el-Kasas 28/81, 82; el-'Ankebût 29/40; Sebe' 34/9; el-Mülk 67/16.

⁴⁵ el-Kiyâme 75/8.

⁴⁶ bk. Ebûbekr Muhammed el-Hasen İbn Düreyd, *Cemheratü'l-lüğa* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 1/597; Kâfi'l-Kefâe İsmail Sâhib b. 'Abbâd, *el-Muhît fi'l-luğa* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.), 4/267; Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail İbn Sîde, *el-Muhassas* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1996), 2/377.

⁴⁷ et-Tâhâ 20/53.

⁴⁸ en-Nahl 16/15; el-Enbiyâ 21/31; en-Neml 27/61; Lokmân 31/10; er-Ra'd 13/3 âyetlerinde bu husus açıkça belirtilirken; el-Hicr 15/19; Kâf 50/7 âyetlerinde bu husustan dolaylı olarak bahsedilmektedir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kaya, *Kur'an'da Dağlar*, 71-87.

⁴⁹ er-Ra'd 13/2.

⁵⁰ el-Bakara 2/22.

⁵¹ el-Çâşiye 88/20.

getirildiğini; dünyanın adeta bir yatak konforunda⁵² esnetildiğini ve sarsıntılardan korunduğunu anlatmak için yapılan bir açıklama olarak anlaşılmalıdır.⁵³ Aksi halde Kur'an'ın, modern bilimin verilerine aykırı söylemlerde bulunduğu yönündeki iddialara⁵⁴ cevap vermek mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte Kur'an'da yeryüzünün insanlar için bir beşik yapıldığının ifade edilmesi⁵⁵ bu konforun ulaştığı nokta hakkında bilgi verilirken bu âyetlerin bir kısmında yer kabuğunun dağlarla sabitlendiği bilgisine yer verilmemesi⁵⁶ bu sarsıntıların dağlar aracılığıyla tamamıyla ortadan kaldırılmadığına; dünyada bölgesel çaplı sarsıntıların olabileceğine ve insanoğlunun rahatının bozulabileceğine de işaret etmektedir.

er-Ra'd suresi 3. âyette yeryüzünün uzatıldığının ifade edilmesinin ardından yer kürede birbirine komşu kıtaların olduğundan bahsedilmesi Alfred Wegener'in (ö. 1930) Dünya'nın kıtalarının süper kıtadan ayrılarak jeolojik zaman içinde hareket ettiği ve okyanus yatağı boyunca sürüklendiği yönündeki kıta kayması teorisi ile örtüşmektedir.⁵⁷

Kur'an'da yeryüzünün etrafından eksiltildiğinin belirtildiği er-Ra'd suresi 41. âyet tarihî bağlam açısından müşriklerin hâkimiyet alanlarının daraltılmasından bahsediyor⁵⁸ olsa da âyete bilimsel açıdan yaklaşan bazı müfessirler bu âyette dünyanın elips şekline işaret edildiği düşüncesindedir.⁵⁹ Dolayısıyla âyette sınırlı bir hacme sahip elips şeklindeki Dünya'nın yer kabuğu üzerindeki

⁵² M. Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (İstanbul: Huzur Yayın-Dağıtım, 2003), 1/266; Celâl Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kuran Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, ts.), 6/3026.

⁵³ Mustafa Öztürk, *İlahi Hitabın Tefsiri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 1/33.

⁵⁴ Bu iddialar için bk. "Kuran'daki bilim dışı ayetler 1", <https://ateizm.blogspot.com/2010/11/kurandaki-bilim-ds-ayetler-1.html>, *Kuran'daki bilim dışı ayetler 1* (blog), 18 Kasım 2010; bu eleştirilere verilen cevaplar için bk. Abdürrahim Kızılşeker, "Bilime Aykırı Olduğu İddia Edilen Bazı Âyetler ve Bunların Değerlendirilmesi" 12/1 (2020), 16-51.

⁵⁵ en-Nebe' 78/6.

⁵⁶ Tâhâ 20/53; ez-Zuhruf 43/10.

⁵⁷ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Esra Önde - Alper Gündüz, "Wegener'in Yapbozu", *Bilim ve Teknik Dergisi* 127 (2011), 68-71.

⁵⁸ Elmalılı, *Hak Dîni*, 5/321-322.

⁵⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kuran Tefsiri*, 6/3015; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 4/488.

genleşme ve büzüşme hareketlerine⁶⁰ işaret edilerek kıtaların hareketine göndermede bulunulmuş olması da muhtemeldir.

1.2. Mecazi Kullanım Olarak Deprem

Kur'an'da deprem çoğunlukla hakiki anlamda ele alınmakla birlikte Müslümanların ağır imtihanlarla sarsılmalarını ifade ederken mecazen dile getirilen bir olgudur. Bu âyetlerin birinde genel imtihan için diğerinde ise savaş esnasında insanın psikolojik durumunu anlatmak için "şiddetli sarsıntı" anlamındaki "zelzele" kelimesinin kullanılması savaş başta olmak üzere bazı imtihanların insan üzerinde bedensel ve psikolojik ağır etkiler bırakabileceğine işaret etmektedir.

Konuya ilişkin âyetlerden ilki şu şekildedir:

*"Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, 'Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?' demeye başladılar. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır."*⁶¹

Konuya ilişkin bir diğer âyet grubu şu şekildedir:

*Ey iman edenler! Allah'ın size şu lütfunu hatırlayın: Üzerinize düşman ordusu gelmişti de onların üzerine şiddetli bir fırtına ve göremediğiniz bir ordu göndermiştik. Allah bütün yaptıklarınızı görmekteydi. Yukarınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi; korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti; bu esnada Allah hakkında olmadık zanlara kapılmakta idiniz. İşte o zaman müminler büyük bir imtihan geçirdiler ve adamakıllı sarsıldılar. Münafıklar ve kalplerinde bozukluk bulunanlar ise 'Allah ve resulünün vaatleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!' demişlerdi."*⁶²

Hendek Savaşı'nda inananların yaşadığı zorluğun anlatıldığı bu âyetlerde inananların durumları tasvir edilmiştir. Ölüm korkusu, günlerce süren kuşatma, açlık gibi sebeplerle sinirler gerilmiş, ordunun dayanma gücü iyice zayıflamıştı. Müminlerin

⁶⁰ Bu konuda bk. Stephen Marshak, *Instructor's Manual Essentials of Geology* (United States of America: W. W. Norton & Company, 2006), 355; Kurniawan vd., *General Dictionary of Geology*, 566; Önde - Gündüz, "Wegener'in Yapbozu", 69.

⁶¹ el-Bakara 2/214.

⁶² el-Ahzâb 33/9-12.

gözü düşmandan başka bir şey göremez olmuş, yürekleri yerinden çıkacak hle gelmişti.⁶³ Peygamberimiz ile savaşa katılan Ümmü Seleme (ö. 62/681), Hz. Peygamber'in savaşlarının en korkutucusunun Hendek olduğunu, Müslümanların geceleri korkudan sabaha kadar tekbir getirdiklerini haber vermektedir.⁶⁴ Müminler bu psikolojik durumun etkisiyle Allah'ın "İnananların galip geleceği" yönündeki sözüne muhalif olduğu düşüncesine kapılmışlardı.⁶⁵ el-Ahzâb suresi 12. âyette yer verilen münafıkların ifadelerine bakıldığında sahabenin böyle bir düşünceye kapılmalarında münafıkların bu sözlerinin de etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Âyette inananların içinde buldukları kötü şartlar sebebiyle yaşadıkları biyolojik ve psikolojik olarak sarsılmanın boyutu mecazen yerin şiddetli sarsıntısını ifade etmek için kullanılan "zelzele" kelimesiyle anlatılmıştır.⁶⁶ Âyette, peygamber olduğu halde Rasûlullah'ın da bu kötü şartlardan etkilendiği ve Allah'tan yardım talep ettiği ifade edilmektedir. Bu âyetlerde deprem dâhil insanların sıkıntıya uğradığı anda Allah'tan yardım istenilmesi gerektiği ve ardından onun yardımının sabreden müminlere ulaşacağı müjdesi de verilmektedir.

el-Ahzâb suresindeki âyetler savaşın korku ve açlık gibi bedenle ilişkili psikolojik etkilerinden bahsederken, el-Bakara suresindeki âyet sahabenin dolayısıyla insanın savaşa yönelik tutumu sebebiyle duyduğu endişeyi yani savaşın topluma yönelik çeşitli etkilerinden bahsetmektedir. Dolayısıyla savaş ve yapıldığı esnada hem de sonrasında maddi ve manevi yıkımlara sebep olan bir unsurdur. Nitekim Sebe' melikesi Belkıs bu gerçeği dile getirmiştir.⁶⁷ Konuya bu açıdan yaklaşan bazı müfessirler bu

⁶³ bk. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân* (Kahire: Heqr, 2001), 3/636, 19/25; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 3/526.

⁶⁴ Muhammed b. 'Amr Vâkıd Vâkıdî, *el-Meğâzî* (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1989), 2/467-468.

⁶⁵ Ebûbekr Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib b. Abdîrrahman el-Endelüsî İbn 'Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri' Kitâbi'l-'Azîz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 4/373.

⁶⁶ Ebû İshâk İbrahim b. Seriyî b. Sehl Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.), 4/219.

⁶⁷ en-Neml 27/34

âyetlerde Allah'ın, savaşın ekonomik, sosyal ve psikolojik dengeleri bozacağına; dolayısıyla insanlığın hayatında savaşın en aza indirilmesi gerektiğine işaret ettiği görüşündedir.⁶⁸

1.3. İşin Vahametini Gösterme Açısından Deprem

Kur'an'da bir işin vahametini ve Allah katındaki önemini belirtmek için mecazen depreme ilişkin unsurlara yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda Allah tarafından zulüm olarak nitelenen şirkin⁶⁹ etki gücünün insanlar tarafından daha iyi anlaşılması için âyette dünya üzerindeki etkisine değinilmekte; Allah'a çocuk isnat etme gibi bir zulmün yeryüzünü bile etkileyeceği şöyle ifade edilmektedir:

“(Yahudiler, Hristiyanlar ve müşrikler) Rahmân çocuk edindi’ dediler. Hakikaten çok çirkin bir iddia ortaya attınız. Öyle ki bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer ortasından yarılacak, dağlar yıkılıp çökecek! Çünkü Rahmân’a çocuk yakıştırıyorlar.”⁷⁰

Bu âyetlerde ayrıca Allah'ın merhametiyle muamele etmesine rağmen insanların kendisine şirk isnat ederek ona zulmettiği belirtilerek nankörce tavrına dikkat çekilmektedir. Bu nankör tavrın büyüklüğü deprem sonucu ortaya çıkan yer yarılmaları ile anlatılarak bu çirkin tavrın sarsıntısı insanların bildiği bir örnek üzerinden somutlaştırılmaktadır.⁷¹ Bazı müfessirler âyetteki ifadelerin hakikat ifade ettiğini, bu yönüyle şirkin büyüklüğüne ve Allah'ın kudretine delalet edildiği görüşünde olmakla birlikte⁷² bazıları ise şirkin büyüklüğünün temsil yoluyla ifade edildiği kanaatinde.⁷³ Bununla birlikte Nûh, Semûd, Âd, Ahkâf ve diğer tabiat olaylarıyla cezalandırılıp helâk edilen toplumlarla onların yolundan gidenler inkârları ve eylemleriyle mevcut düzeni bozmakta adeta tabiatta ve sosyal yaşamda depreme sebep olmaktadır. Bu yönüyle âyette manevi sebeplerin maddi sonuçlar

⁶⁸ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsîri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2013), 3/51.

⁶⁹ Lokmân 31/13.

⁷⁰ Meryem 19/88-91.

⁷¹ bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/45.

⁷² Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 21/566-567.

⁷³ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. Mâtürîdî, *Tefsîru'l-Mâtürîdî-Te'vîlâtü Ehli's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 7/262.

doğurabileceği vurgulanarak insanlar maddi ve manevi açıdan büyük yıkımlara sebep olan şirkten uzak durmaları konusunda uyarılmaktadır.⁷⁴ İleride de değinileceği üzere bu toplumlardan bazısının, sebep oldukları maddi ve manevi yaptıkları yıkıma uygun olarak depremle cezalandırıldıkları görülmektedir.

1.4. Cezalandırma Aracı Olarak Deprem

Kur'an'da yeryüzünde kibire düşen ve ilahlık iddiasında bulunanların üzerine taşlar savuran fırtınalar gönderilerek, korkunç sesle, yerin dibine gömülerek ve suda boğularak cezalandırıldıkları belirtilmektedir.⁷⁵ Bununla birlikte bu gerçek insanları yeryüzünde yaşanan her depremin bir ceza olduğu düşüncesine de sevk etmemelidir.⁷⁶ Zira deprem Allah'ın dünyanın değişim ve dönüşümü amacıyla ortaya koyduğu bir tabiat olayıdır. Kur'an'da inananların da çeşitli yöntemlerle imtihan edileceği belirtilmekte; bu imtihanlar karşısında sabırlı ve mütevekkil bir tavır takınanın kazançlı çıkacağı ifade edilmektedir.⁷⁷ Hz. Peygamber'in göçük altında kalmak da dahil çeşitli musibetler sonucu ölenlerin şehit olduğunu belirtmesi⁷⁸ bu tarz olayların ceza olarak değerlendirilmesinin yanlışlığını da ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte Kur'an'da depremden geçmiş kavimlerden kibirli bazı kişilerin cezalandırma yöntemi olarak da bahsedilmektedir. Buna göre mütekebbir kişiler yerin dibine geçirilerek iddialarının aksine onları küçük düşüren bir azap ile cezalandırılmıştır. Bu çerçevede ticari faaliyetlerinde dürüst bir tavır takınmayan inkârcı Semûd kavminin, homoseksüel bir yaşantıyı benimseyen Lût kavminin, inkarda ileri giden Medyen halkının, malıyla büyülenen Kârûn'un büyük bir sarsıntı sonucu helâk edildiği; Allah'a şirk koşarak Hz. Mûsâ'ya verdikleri sözde

⁷⁴ bk. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 12/201.

⁷⁵ el-'Ankebût 29/40; konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muhammet Karaosman, "Kur'ân'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 106-111.

⁷⁶ Karaosman, "Kur'ân'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", 116.

⁷⁷ el-Bakara 2/155/157.

⁷⁸ Buhârî, "Cihâd", 30.

durmuyan İsrâiloğulları'nın ise büyük bir sarsıntı ile korkutuldukları anlatılır.

Sâlih (a.s.)'ın peygamber olarak gönderildiği Semûd kavminin depremle cezalandırılması Kur'an'da şöyle aktarılmaktadır:

*“Derken, o deveyi keserek öldürdüler, böylece rablerinin emrinden dışarı çıktılar ve ‘Ey Sâlih! Eğer sen gerçekten peygamberlerden isen, bizi tehdit ettiğin azabı bize getir.’ dediler. Bunun üzerine onları o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yere serildiler.”*⁷⁹

Bu âyetlerde ifade edildiğine göre Semûd halkı Sâlih peygambere iman etmeyip onun emirlerine karşı geldikleri için şiddetli bir sarsıntı ile helak edilmiştir. Semûd kavmi geniş düzlüklerde tarımla uğraşıp dağların içine yaşam alanları yontmuş ve böylelikle kibre düşmüşlerdi.⁸⁰ Dağların içerisine güvenli evler yaparak Allah'ın azabından kurtulacaklarını düşünüyorlardı.⁸¹

Semûd kavminin helâk ediliş biçimiyle ilgili olarak Kur'an'da, Sâlih peygamber ve ona tâbi olan küçük bir grup hariç hepsinin şiddetli sarsıntı (racfe) (el-A'râf 7/78), korkunç bir ses, gök gürlemesi (sayha) (Hûd 11/67; el-Hicr 15/83; el-Kamer 54/31) ve yıldırımla (sâika) (el-Fussilet 41/17; ez-Zâriyât 51/44) cezalandırıldıkları ve üç günün sonunda helâk oldukları belirtilmektedir. Cezalandırmayla ilgili bu açıklamaların, Semûd'un üç farklı ceza türüne değil yer sarsıntısından önce veya onunla birlikte meydana gelen ses ve ışık olgusuna işaret ettiği düşünülebilir. Racfenin çok gürültülü ve dehşet verici bir sarsıntıyı ifade etmesinden ve Hicaz'da özellikle Medâinüsâlih denilen bölgedeki volkanik arazi yapısının varlığından hareketle Semûd kavminin volkanik bir patlama sonucunda helâk olduğu düşüncesinde olanlar da vardır.⁸² Bazı müfessirlere göre ise Semûd

⁷⁹ el-A'râf 7/77-78.

⁸⁰ el-A'râf 7/74.

⁸¹ Elmalılı, *Hak Dîni*, 5/391.

⁸² bk. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı meal-tefsir* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), 1/281; Celal Kırca, “Semûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 36/501.

kavmi yıldırım sonucu oluşan güçlü bir sesin sebep olduğu şiddetli sarsıntı sonucu helak olmuştur.⁸³

Allah, kurtuluşu yüksek dağlara sığınmakta arayan Semûd kavmini kibirleri sebebiyle ayaklarının altındaki yerden gönderdiği deprem ile helak edilmiştir. Mekkeli azgın inkarcılarla onlardan sonra gelecek olan aynı karakter ve inançta olanlarla sanatlarına, güçlerine, evlerinin ve kalelerinin sağlamlığına güvenip bunları yıkılmaz, harabeye çevrilmez ve kendilerini azap ve helakten korur sanan Semûd kavmi arasında büyük bir benzerlik söz konusu olduğundan küfrü benimseyip zulmü davranış biçimi haline getiren kavimlerin acıklı sonlarını hatırlatmakta ve birer ibretli misal olarak kalp ve zihinlere nakşetmektedir.⁸⁴

Kur'an'da Lût (a.s.)'ın kavminin homoseksüel bir yaşam sürdükleri için depremler helak edildikleri anlatılır. Konuya ilişkin âyetler şöyledir:

Şehir halkı sevinerek geldiler. Lût, 'Bunlar benim misafirlerim, sakın beni utandıracak bir şey yapmayın.' dedi; Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin.' 'Seni el âlemi korumaktan menetmedik mi?' dediler. Lût, 'İşte kadınlar, benim kızlarım, (nikâh) yaparsanız' dedi. (Ey resulüm!) Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş halleriyle saçmalayıp duruyorlardı. Nihayet ortalık aydınlanırken korkunç ses onları yakalayiverdi. Ardından yurtlarının altını üstüne getirdik, üzerlerine taşlaşmış çamur yağdırdık.⁸⁵

Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine şaganak halinde, rabbin katında işaretlenmiş taşlar yağdırdık. Böyle cezalar zalimlerin başından hiç eksik olmaz.⁸⁶

Lût kavminin üzerlerine taş yağdırılarak helak edildiği belirtilir. Bu âyeti yorumlayan bazı müfessirler ve araştırmacılar konuya ilişkin farklı görüşler ortaya koymuştur. Bazıları Lût kavminin şehrin alt üst edilmesi yani güçlü bir depremle yok edildiği görüşünderken⁸⁷ bazıları ise volkanik patlamayla etrafa

⁸³ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîru'l-menâr)* (el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1990), 8/450.

⁸⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kuran Tefsiri*, 6/3243-3244.

⁸⁵ el-Hicr 15/67-74.

⁸⁶ Hûd 11/82-83.

⁸⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/119; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 4/490.

saçılan taşlar sebebiyle helak edildiği görüşündedir.⁸⁸ Bazı araştırmacılar Lût kavminin önce korkunç bir ses duyup ardından üzerlerine taşlaşmış çamur yağması, şiddetli bir volkanik patlama ile helâk edildikleri yönündeki görüşü öne çıkarsa da⁸⁹ yakın zamanda Lût kavminin yaşadığı bölgeye gerçekleştirdiğim seyahat esnasında yaptığım araştırmada da teyit ettiğim gibi o bölgede volkanik bir dağın olmaması⁹⁰ Lût kavminin patlama sonucu değil, sarsıntı sonucu helak edildiği yönündeki görüşü desteklemektedir. Her ne kadar geçmişte Medine yakınlarında volkanik patlamalar olduğu belirtilmekle⁹¹ tarihteki en büyük patlama olarak kayıtlara geçen Tambora Dağı patlamasındaki lav kül püskürtme hacminin 160 km² olduğu⁹² bilgisi göz önünde bulundurulduğunda 1200 km uzaklıktaki bir yerleşim yerinin bu patlamalardan etkilenmesi mümkün görünmemektedir. Ayrıca bu coğrafyada bulunan Ölü Deniz'in tektonik bir göl olması⁹³ da bu bölgede güçlü bir yer sarsıntısının olduğunu göstermektedir.

Kur'an'da depremle helak edilen bir diğer topluluk ise Şuayb (a.s.)'ın peygamber olarak gönderildiği Medyen halkıdır. Kur'an'da anlatıldığına göre Medyen halkının helakinde depremin yanı sıra korkunç bir ses⁹⁴ ve yıldırım⁹⁵ da eşlik etmiştir. Şuayb (a.s.)'ı inkârda ileri giden ve bozgunculuk çıkararak, ölçü ve tartıda haksızlık yapan Medyen halkının depremle helâki Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:

⁸⁸ Ömer Faruk Harman, "Medyen" (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 28/346.

⁸⁹ bk. Mustafa Öztürk, "Mü'tefike", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/185-186.

⁹⁰ Dünyadaki yanardağların dağılımını gösteren harita için bk. "Dünya Volkan Haritası", <https://www.mapharita.com/cografya-atlasi/dunya-volkan-haritasi> (Erişim 23 Temmuz 2023).

⁹¹ Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Me'ârif, 1988), 13/190; ayr. bk. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Hare", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/16/244; Yusuf Tatar, *Genel Jeoloji* (İstanbul, 2015), 451.

⁹² Bu konuda bk. "Tambora Dağı", <https://placeandsee.com/tr/wiki/tambora-dagi?spmchkbj=spmprvbj52717ifoD6jkaz1D5fBG00DDa2> (Erişim 24 Temmuz 2023).

⁹³ Mustafa L. Bilge, "Lut Gölü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 27/230.

⁹⁴ Hûd 11/67.

⁹⁵ ez-Zâriyât 51/44.

Kavminin inkârcı ileri gelenleri, 'Eğer Şuayb'a uyarsanız o takdirde siz mutlaka hüsrana uğrarsınız.' dediler. Nihayet o şiddetli deprem onları yakalayiverdi de yurtlarında yere serilip kaldılar. Şuayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç yurt tutmamış gibi oldular. Böylece asıl hüsrana uğrayanlar, Şuayb'ı yalanlayanlar oldu.⁹⁶

Medyenlilere de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. 'Ey kavmim' dedi, 'Allah'a kul olun, âhiret gününü ümitle bekleyin; yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın.' Ama onu yalancılıkla suçladılar. Bunun üzerine kendilerini o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yere serildiler.⁹⁷

Hız. Şuayb'ın tavsiyelerine uymayıp inkâr ve bozgunculukta direnen Medyen halkının da aynı bölgede daha önce yaşamış olan Semûd ve Lût kavimleri gibi volkanik bir patlamanın getirdiği gürültü ve sarsıntı ile helâk edilmiş olabileceği ifade edilmekle⁹⁸ birlikte Lût Kavminin depremle helâk edildiği yönündeki görüşümüz Medyen halkının helaki için de geçerlidir. Ayrıca el-Hâkka suresi 6. âyette helâkin içerisinde Allah, kibirlenen Medyen halkını iddialarının aksine yerden gelen güçlü bir sarsıntıyla cezalandırmış, ayaklarının altından ve üstlerinden gelen büyük azap sebebiyle oldukları yerde can vermiştir.⁹⁹ Bu büyük depremle Medyenlilerin medeniyet adına yaptıklarından hiçbir eser kalmadı ve ülkeleri de üzerinde hiç insan yaşamamış hâle geldi.¹⁰⁰ Allah el-Hâkka suresi 5. âyette yaşanan sarsıntının helâk edici boyutunu sadece sıfatı zikrederek aktarmıştır.¹⁰¹

Kur'an'da depremle cezalandırıldığı belirtilen bir diğer kavim ise İsrâiloğullarıdır. Firavun'un zulmünden Hz. Mûsâ tarafından kurtarılan İsrâiloğulları Kızıldeniz'i geçerek Tûr Dağı'na yakın bir yerde konaklamış¹⁰² bu esnada Allah ile konuşmak üzere Tûr

⁹⁶ el-A'râf 7/90-92.

⁹⁷ el-Ankebût suresi 29/37-38.

⁹⁸ Harman, "Medyen", 28/346; Kur'an'da cezalandırılan kavimler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Saylık, "Kur'an'da Depremle Helâk Edilen Kavimler", *Dicle İlahiyat Dergisi* 19/2 (2017), 140-156.

⁹⁹ bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 14/319.

¹⁰⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsîri*, 7/237.

¹⁰¹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 5/214.

¹⁰² bk. el-Bakara 2/49-51; konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Kaya, *Kur'an'da Dağlar*, 127.

Dağı'na çıkan Hz. Mûsâ döndüğünde İsrâiloğulları'nı Sâmirî'nin yaptığı buzağı heykeline taparken bulmuştur.¹⁰³ Hz. Mûsâ İsrailoğulları'nın buzağıya tapınma günahından tevbe etmeleri için seçtiği yetmiş kişiyle birlikte Tûr Dağı'na çıkmış, burada onun Allah ile konuşmasına şahit olduktan sonra Allah'ı görmeden kendisine iman etmeyeceklerini belirtmeleri üzerine kendilerini yıldırım çarpmış¹⁰⁴ ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmışlardır. Bu sarsıntı Kur'an'da şöyle anlatılır:

*Mûsâ belirlediğimiz vakitte buluşmak üzere kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsâ dedi ki: 'Ey rabbim! Dileseydin onları ve beni daha önce helâk ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir; onunla dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen bağışlayanların en iyisisin. Bize bu dünyada da ahirette de iyilik yaz. Şüphesiz biz sana yöneldik' Allah şöyle buyurdu: 'Azabıma dilediğimi uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır, ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.'*¹⁰⁵

İsrâiloğullarının Tûr Dağı'nda şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmalarının sebebi hakkında müfessirler farklı görüşler belirtmiştir. Bir kısmı onların buzağıya tapmaları sebebiyle¹⁰⁶ bir kısmı ise Allah'ı görme talebi sebebiyle dağın sarsıldığı görüşündedir.¹⁰⁷ Bununla birlikte el-Bakara suresi 63. âyette İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ'ya itaat edeceklerine yönelik biatlerine aykırı davranışlarda bulunması¹⁰⁸ ve el-A'râf suresi 155. âyette fiile dikkat çekilmesi onların buzağıya tapmak ve peygambere karşı gelmek gibi fiilleri sebebiyle dağın sarsıntısıyla cezalandırıldıklarını göstermektedir.¹⁰⁹ Dağ hem onları cezalandırma hem de doğru yola gelmeleri için bir kendine getirme aracı olarak sarsılmıştır. Binlerce ton ağırlığında ve kökleri yer

¹⁰³ bk. Tâhâ 20/80-98.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/54-56.

¹⁰⁵ el-A'râf 7/155-156.

¹⁰⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 5/49.

¹⁰⁷ Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, 9/186.

¹⁰⁸ bk. Elmalılı, *Hak Dîni*, 1/374.

¹⁰⁹ bk. Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kuran Tefsiri*, 3/1542.

tabakasının kilometrelerce altına uzanan dağın sarsılması, İsrâiloğulları'nın düştükleri hatanın büyüklüğünü de göstermektedir. Bununla birlikte Allah İsrâiloğulları'nı Semûd kavmi gibi sarsıntıyla helâk etmemiş, kendilerine hatalarından dönmeleri için fırsat tanımıştır.

Yaşadıkları bu tecrübeden ders almayan İsrâiloğulları nankör ve şımarık hallerini sürdürmeye devam etmiştir. Allah, İsrâiloğulları'nı doğru yola getirmek için ilk buluşmada sarstığı Tûr Dağı'nı ikinci buluşmada onların üzerlerine kaldırmıştır. Bu husus Kur'an'da şöyle anlatılır:

"Hatırlayın ki, sizden sağlam bir söz almış, üzerinize de dağı kaldırmıştık. 'Size verdiğimiz sıkı tutun, onda bulunanları daima hatırlayın; umulur ki korunursunuz' (demişdik)."¹¹⁰

Allah'ın Tûr Dağı'nı sarsması ve onu İsrâiloğulları'nın üzerine kaldırması yer kabuğunu sabitleyerek insanları sarsıntıdan korumak için var edilen dağların¹¹¹ yeri geldiğinde onun yaratıcısı tarafından bir azap unsuruna dönüşebileceği ve Allah'ın her şey gücünün yeteceği mesajını vermesi açısından önemlidir.

Dağın havaya kaldırılması akılları hayrette bırakmakta ve hakkı yalanlayanı tasdike, şüphe duyanı ise inanmaya zorlamaktadır. İsrâiloğulları da bu gerçeği anlamış, tevbe ederek buzağıya tapmamak ve emirlerine uymak konusunda Hz. Mûsâ'ya söz vermiştir.¹¹²

Kur'an'da depremin ceza olarak uygulandığı kavimlerin yanı sıra kişilerden de bahsedilmektedir. O kişi de Kur'an'da Hz. Mûsâ'nın kavminden olup ona karşı taşkınlık eden, hazinelerinin anahtarlarını ancak güçlü bir topluluğun taşıyabildiği, zenginliğini kendi bilgisiyle elde ettiğini iddia eden ve onunla mağrur bir kişi olarak aktarılan Kârûn'dur. O, kavminin arasına bütün ihtişamıyla çıktığı ve bazı insanların da kendisi gibi olmayı arzu ettikleri anda malı ve mülküyle birlikte yerin dibine geçirilmiştir. Konu Kur'an'da şöyle anlatılır:

¹¹⁰ el-Bakara 2/63.

¹¹¹ bk. en-Nahl 16/15; er-Ra'd 13/13, el-Hicr 15/19, el-Enbiyâ 21/31, en-Neml 27/61, Lokman 31/10 vd.

¹¹² bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3/537-538; Ahmed b. Mustafa Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (Şeriketü Mektebeti Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946), 1/136.

Kârûn Mûsâ'nın kavmindendi. O, gücüne dayanarak onlara zulmetmekteydi. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki sadece anahtarlarını güçlü kuvvetli bir ekip bile zor taşırdı. Halkı ona şöyle demişti: 'Sakın şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez. Allah'ın sana verdiğiinden âhiret yurdunu kazanmaya bak ve dünyadan nasibini unutma! Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de insanlara ihsanda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışma! Şüphesiz Allah bozguncuları sevmez.' Kârûn gösterişli bir şekilde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar, 'Keşke Kârûn'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi! Doğrusu o çok şanslı!' dedi. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dedi: 'Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlar için Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.' Sonunda biz onu ve sarayını yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı ona yardım edecek adamları olmadığı gibi kendini kurtarabilecek durumda da değildi.¹¹³

İlgili âyetler incelendiğinde Kârûn'un İsrâiloğulları'na yönelik zulmü, yeryüzünde fesat çıkarması ve kibri sebebiyle aynı özelliklere sahip Semûd kavmi gibi yerin dibine geçirilerek cezalandırıldığı görülmektedir. Bu iki helâkte dikkat çeken husus, kişinin iddiasının aksi yönünde cezalandırılmasıdır. Yani kibirlenen Semûd kavmi ve Kârûn yerin dibine geçirilerek hem cezalandırılmış hem de itibarları ayaklar altına alınmıştır. Bu olay Kârûn'a benzemek isteyen insanlar için de ibret vesikası olmuştur.¹¹⁴

1.5. Tehdit unsuru olarak Deprem

Allah Kur'an'da Araplar'ın bildiği ve korktukları depremi, onları tehdit aracı olarak da zikretmektedir. Hz. Peygamber'e kötülük yapmayı planlayan müşrikler geçmiş kavimlerin kıssalarından cezalandırma aracı olarak bildikleri depremle tehdit edilmektedir. Bu husus şu âyetlerde dile getirilmektedir:

Şimdi şu kötülükleri planlayanlar, Allah'ın onları yerin dibine geçirmeyeceğinden veya hiç bilemeyecekleri bir yerden kendilerine azabın gelmeyeceğinden ya da onlar işe güce dalmışken Allah'ın kendilerini kısıvrak yakalamayacağından emin mi oldular? Onların bunu engelleme güçleri de yoktur.

¹¹³ el-Kasas 28/76-81.

¹¹⁴ bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 25/18-19.

Yoksa Allah'ın içlerine felâket korkusu salarak kendilerini cezalandırmayacağına dair bir güvenceleri mi var? Ama sizin rabbiniz kuşkusuz çok şefkatli, çok merhametlidir.¹¹⁵

Göktekinin sizi yerin dibine batırmayacağından emin misiniz? Bir de bakarsınız yeryüzü sallanmıştır!¹¹⁶

Bu âyetlerde hem Semûd kavmi ve Kârûn kıssalarına telmihte bulunularak Hz. Peygamber'e kötülük yapmayı arzulayan Mekke müşriklerine yönelik tehdidin gücü artırılmaktadır. Elde edilen nimet ve imkanların yerle bir edilerek o kişiye verilen mal ve yetkilerin elinden alınacağı bildirilen bu âyetlerde mecazen de müşriklerin tüm itibarının yerle bir edileceği mesajı verilmektedir.¹¹⁷ Âyetlerde depremin sebep olduğu çökmelere değinilerek ceza hem somutlaştırılmakta hem de etki gücü artırılmaktadır. Belirtilen imkânların iyi değerlendirilmesi gerektiği yönünde ikazlar içeren bu âyetlerde insanların, yeryüzündeki nimetlerden yararlanırken azgınlık ve taşkınlık göstermemeleri gerektiğine, aksi takdirde yeryüzünde şiddetli felâketlerin, yıkımların vuku bulacağına, böylece Allah'ın gönderdiği peygamber ve onun uyarılarını önemsemeyenlerin şiddetle cezalandırılacaklarına dikkat çekilmektedir.¹¹⁸

Bu âyetlerde yetim ve fakir olması sebebiyle onu küçümseyen ve peygamberliği kendisine yakıştırmayan Mekke müşriklerinin¹¹⁹ kibirli tutumlarına dikkat çekilmekte; kendilerine bu kibirlerinde ısrar etmeleri durumunda onlardan önce aynı tutum sebebiyle yerin dibine geçirilerek helâk edilen kişi ve toplumların akıbetleri ile tehdit edilmektedir.

1.6. Kıyametin Bir unsuru Olarak Deprem

Kur'an'da kıyamet anlatılarında insanları sarsıcı ve kendine getirici bir unsur olarak depreme sıklıkla başvurulmaktadır. Büyük dönüşümler büyük sarsıntılar sonucu olduğundan Kur'an'daki kıyamet anlatılarında depremlere değinildiği anlaşılmaktadır. Zira

¹¹⁵ en-Nahl 16/45-47.

¹¹⁶ el-Mülk 67/16.

¹¹⁷ bk. Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kuran Tefsiri*, 7/3320.

¹¹⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 5/422.

¹¹⁹ bk. ez-Zuhrûf 43/31.

zaman ve mekân açısından sonsuz bir âleme dönüşüm için bu geçici ve küçük âlemden derin sarsıntıların olması gerekmektedir. Kıyametle birlikte dünya ve göklerin değişime uğrayıp başka bir âleme dönüşeceği¹²⁰ için Kur'an'da yeryüzündeki büyük sarsıntıya dikkat çekilmektedir. Ayrıca bu anlatıların hemen hepsinin Mekkî surelerde yer alması ahiret hayatını ve yeniden dirilişi inkâr eden müşriklere yönelik bildikleri ve korktukları bir olgu üzerinden tehdidin amaçlandığını gösterdiği gibi inananlar için de bir uyarı içermektedir.¹²¹ Kur'an'da bu bağlamda ana teması kıyametteki yer sarsıntısı olan ez-Zelzele/ez-Zilzâl suresi yer almaktadır. İsmi geçen surede kıyamette yaşanacak büyük sarsıntı şu şekilde anlatılmaktadır:

"Yer o dehşetli sarsıntısıyla sarsıldığında, yer ağırlıklarını dışarı attığında, insan, 'Ne oluyor buna!' dediğinde, o gün yer, bütün haberlerini rabbinin ona vahyettiği şekilde anlatır. İşte o gün insanlar yaptıkları kendilerine gösterilsin diye farklı gruplar halinde (buldukları yerden) çıkarlar. Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür."¹²²

Dünyada gerçekleşen depremler kıyamettekine nispetle çok küçük kalacağı¹²³ için kıyamet sarsıntılarında "şiddetli sarsıntı" anlamına gelen زلزل kelimesinin seçildiği, bu surede de filin mastarla desteklenerek depremin devamlılığına işaret edildiği görülmektedir. Surede parçayı anarak bütünün kastedilmesi kuralı gereği yeryüzü üzerinden kainattaki sistemin bütünüyle sona ermesi, bir değişim ve dönüşüm anlatılmaktadır.¹²⁴ Surede belirtildiği gibi kıyametteki yer sarsıntısı o kadar büyük olacak ki yer altındaki her şey yerin üstüne çıkacak, yeryüzü adeta ters yüz olacaktır. Sarsıntının dehşetinden yeryüzünün paramparça

¹²⁰ İbrâhîm 14/52.

¹²¹ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb Mâverdî, *Tefsîru'l-Mâverdî-en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431), 6/318.

¹²² ez-Zilzâl 99/1-9.

¹²³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsîri*, 13/17.

¹²⁴ Mehmet Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsiri* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016), 2/771.

olacaktır.¹²⁵ Yeryüzünde sakin biçimde üzerinde yaşarken birden sarsıntıya yakalanan insan şaşkınlığını gizleyemeyecektir.

Bu surede depremin sonucu olarak yerin ağırlıklarını atmasına dikkat çekilmektedir. Bu ifade sarsıntının büyüklüğünü gösterdiği¹²⁶ gibi depremin gerçekleri ortaya çıkarma işlevine de değinilmektedir. Zira bu büyük sarsıntı sebebiyle yeryüzü dümdüz olacak ve içerisindeki her şey gün yüzüne çıkacaktır.¹²⁷ Bu ifadeye, yeryüzündeki ölülerin diriltilerek dünya hayatının son bulup ahiret hayatına geçişin ilk safhasına işaret etmesi yönüyle¹²⁸ kıyametteki büyük depremin köklü dönüşümün ilk basamağı olması açısından değinildiğini belirtmek de mümkündür.

Kur'an'da bu büyük sarsıntısının insanın fizyolojisi ve psikolojisi üzerindeki etkileri hakkında da bilgi verilmektedir. Bu husus Kur'an'da şu şekilde anlatılmaktadır:

*Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kıyamet sarsıntısı gerçekten büyük bir olaydır. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutacak, her gebe kadın karnındaki çocuğu düşürecektir. İnsanları sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi göreceksin; çünkü Allah'ın azabı (kıyametin dehşeti) çok çetindir.*¹²⁹

Suredeki hitabın tüm insanlığa yönelik olması kıyametin bu dehşetli sarsıntısından herkesin etkileneceğini göstermektedir. Bu sarsıntı sebebiyle çocuğunu onun için canını verebilecek derecede seven anne bile yavrusunu unutup kendi başının derdine düşecektir.¹³⁰ Kıyametteki sarsıntının çocuğuna duyduğu merhametiyle ön plana çıkan anneler üzerinden anlatılması depremin etkisinin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Ayrıca surenin doğrudan “*Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının.*” ifadesiyle başlaması bu büyük sarsıntıdan Allah'a sığınılması gerektiğini ortaya koymaktadır.¹³¹ Zira bu büyük korku insanların fiziksel ve psikolojik dirençlerini kıracak; hamile

¹²⁵ Kâf 50/44; el-Fecr 89/21.

¹²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/597.

¹²⁷ el-İnşikâk 84/3-4.

¹²⁸ bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 32/254.

¹²⁹ el-Hacc 22/1-2.

¹³⁰ 'Abese 80/34.

¹³¹ bk. bk. Bikâî, *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyât ve's-süver*, 3/13.

bayanlar o anın dehşetinden duydukları korkudan ötürü çocuklarını düşürecektir. Bu büyük sarsıntı insanların psikolojisini de etkileyecek, ateşin etrafındaki kelebekler gibi bilinçsizce hareket edecektir.¹³²

Kur'an'da kıyametteki sarsıntının etkisiyle insanların yaşadıkları korku şöyle anlatılmaktadır:

"O gün sarsılan şiddetle sarsılır, onu ikinci sarsıntı izler. İşte o gün korkudan yürekler ağza gelir. (İnsanların) gözlerine korku çöker."¹³³

Bu âyetlerde belirtildiği üzere sûrun üflendiği her iki esnada iki dehşetli sarsıntı olacak¹³⁴ ve kâfirlerin yüreklerinde hissettikleri korku gözlerinden okunacaktır.¹³⁵ Korku ve çaresizliği iliklerine kadar hisseden kâfirler,¹³⁶ kendilerinden önce helâk edilen inkârcıların yaşadıkları bu ruhsal ve fiziksel çöküntünün aynısını kıyametteki bu büyük iki sarsıntı esnasında yaşayacaklardır.¹³⁷

Şu âyetler dağlar üzerinden yeryüzündeki sarsıntının büyüklüğünü ve evrendeki dönüşümü veciz biçimde anlatmaktadır:

Sûra bir defa üflendiğinde; yeryüzü ve dağlar yerlerinden sökülüp birbirine bir defa çarptırılarak darmadağın edildiğinde; işte o gün olacak olur. Gök yarılr, o gün (bütün) bunların düzeni çökmüştür.¹³⁸

Kur'an'da kıyametteki sarsıntının etkisinin çoğunlukla dağlar üzerinden anlatılması dikkat çekmektedir. Kur'an'da yeryüzündeki en büyük ve metanetli unsurların bile bu büyük sarsıntılar sebebiyle harekete geçeceği belirtilerek kıyametteki sarsıntının korkunçluğunun büyüklüğü hakkında bilgi verilmektedir.¹³⁹ Yer kabuğundaki sarsıntıları engellenmesi için yaratılan devasa dağların Allah'ın istemesi halinde dünyanın yok olmasında da rol

¹³² el-Kâri'a 101/4.

¹³³ en-Nâzi'ât 79/6-9.

¹³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/693.

¹³⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 31/35.

¹³⁶ el-Kalem 68/43.

¹³⁷ bk. el-Me'âric 70/44.

¹³⁸ el-Hâkka 69/13-16; konu hakkındaki diğer âyetler için bk. el-Vâkı'a 56/1-6; el-Müzzemmil 73/14; el-Mürselât 77/10.

¹³⁹ bk. Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1383), 5/362.

oynayabileceği belirtilen bu âyetlerde dağların kıyametteki dehşetli sarsıntı sebebiyle harekete geçeceği, un ufak olup toz toprak haline getirilerek savrulacakları anlatılarak¹⁴⁰ insanların büyük nesnelere bile bu hle getiren o günde kendilerini nasıl bir sonun beklediği hakkında derin düşünceleri ve ibret alarak o güne hazırlıklı olmaları istenmektedir.¹⁴¹

Sonuç

Deprem tarihi dünyanın tarihiyle eşdeğerdir. İnsanlar için doğrudan ya da dolaylı zararları ile öne çıkmakla birlikte deprem dünyanın değişim ve dönüşümü için gereklidir. Son yıllarda ülkemizde on binlerle ifade edilecek insanın ölümüne ve büyük ekonomik kayıplara neden olan çok sayıda depremin yaşanması bu olguya bilimsel bakılmasını zorunlu kılmış; konuya ilişkin akademik çalışmalar hız kazanmıştır.

Deprem çok yönlü bir olgu olduğundan çeşitli bilim dalları tarafından inceleme konusu yapılmaktadır. Bu kapsamda deprem jeoloji, sosyoloji, ekonomi, psikoloji gibi birçok bilim dalı tarafından incelenmektedir. Deprem Kur'an'da da değinilen bir olgudur. Bununla birlikte Kur'an'ın temel hedefi hidayet olduğundan bu ilahi kitapta çoğunlukla deprem de bu amaç doğrultusunda ele alınmaktadır. Kur'an'da yer kürenin hareketli yapısına ilişkin bilimsel bazı bilgiler verilmekle birlikte çoğu âyette deprem insanların doğruları görmesine yardımcı olan dini bir olgu olarak ele alınmaktadır.

Kur'an'da depremler ilgili âyetlerin çoğunlukla Mekki surelerde yer aldığı görülmektedir. Bunun sebebi Allah ve ahirete inanmamakta direnen Mekki müşriklere yönelik onların bildikleri ve korktukları bir olgu üzerinden yönelik bir tehdit edilerek hidayete ulaşmalarını sağlama amacıdır. Bu yönüyle Kur'an'da depreme çoğunlukla önceki kavimlerin kıssalarından haberdar olan müşriklerin inkarlarının cezasını tarihsel bir gerçeklik üzerinden somutlaştırmak amacıyla zikredilen helak türlerinden biri olarak bahsedildiğini ifade etmek mümkündür.

¹⁴⁰ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kaya, *Kur'an'da Dağlar*, 178-194.

¹⁴¹ Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsiri*, 2/984-985; ayr bk. Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 3/304.

Bununla birlikte temelde müşriklere yönelik bu âyetler sonraki Müslümanlar arasında bağlamından kopuk olarak okunmuş ve depreme tamamıyla Allah'ın insanları cezalandırdığı ya da korkuttuğu bir olgu olarak yaklaşılmamasına, bu anlayış da depremin aynı zamanda jeolojik bir olgu olduğu gerçeğinden uzaklaşılmasına neden olmuştur.

Kur'an'da yer kabuğunun hareketli yapısı hakkında bilgi verilmekte ve dağlar ile yerkabuğunun bu hareketinin canlıların yaşamına uygun olacak bir düzeye getirildiği ifade edilmektedir. Kur'an'da ayrıca dünya üzerinde birbirine komşu kıtalardan bahsedilmesi Alfred Wegener'in Dünya'nın kıtalarının süperkıtadan ayrılarak jeolojik zaman içinde hareket ettiği ve okyanus yatağı boyunca sürüklendiği şeklindeki kıta kayması teorisi ile örtüşmektedir. Yerkabuğunun hareketinin heybetli dağlar ile yavaşlatıldığı belirtilen Kur'an'da konuya ilişkin âyetlerin bir kısmında dağların bu fonksiyonuna değinilmemesi yer kabuğundaki hareketlerin tamamıyla durmadığını ve zaman zaman depremlerin olabileceğine de işaret etmektedir.

Kur'an'da hidayet amacına uygun olarak farklı şekillerde bahsedilmektedir. Buna uygun olarak sarsıntıları ifade etmek için de farklı kelimeler tercih edildiği görülmektedir. Kur'an'da depreme bilimsel bir olgudan çok kıyamet başta olmak üzere farklı konulara temas ederken değinilmesi onun bu temel hedefiyle ilişkilidir.

Deprem bazı âyetlerde insanların psikolojik ve fizyolojik sarsıntılarını ifade etmek amacıyla mecazi bir ifade olarak yer almaktadır. Bu âyetlerde insanların imtihan ve özellikle de savaş esnasındaki fiziksel ve psikolojik sarsıntısının boyutunun büyüklüğünü anlatmak için depremle ilişkili ifadeler yer verildiği görülür.

Kur'an'da bazı âyetlerde depreme işin vahametini göstermek amacıyla değinildiği görülür. Bu çerçevede özellikle şirkin insan ve toplum üzerindeki yıkıcı etkisinden bahsedilirken konuya ilişkin kelimelerin tercih edildiği dikkat çekmektedir. Âyetlerde Mekke müşrikleri ile aynı tutumu takınan Nûh, Semûd, Âd, Ahkâf ve onların yolundan giden inkarcıların Allah'a şirk koşarak ilahi

düzeni sarstıkları, bununla da kalmayıp tabiat ve sosyal yaşamdaki etkileriyle adeta sarsıntıya sebep oldukları ifade edilmektedir.

Kur'an'da depreme cezalandırma yöntemi olarak da değinilmektedir. Bu bağlamda Semûd ve Lût kavmi ile Medyen halkı gibi inkârcı, toplumsal yaşamdaki ifsat edici ve zalimce davranışlarıyla öne çıkan bazı topluluklar ile Kârûn'un depreme helak edildiği görülmektedir. Kibirli tavırlarıyla öne çıkan topluluk ve kişinin iddialarının aksine bir şekilde cezalandırıldıkları ve bu şekilde itibarlarının yerle bir edildiği dikkat çekmektedir. Kur'an'da depreme cezalandırmanın her zaman helakle sonuçlanmadığı; bu bağlamda İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ'ya verdikleri sözde durmamaları ve buzağıya tapmaları sebebiyle Tûr Dağı'nda şiddetli bir sarsıntı ile cezalandırıldıkları, bu cezanın akabinde doğru yola yönelmemekte ısrarları sebebiyle dağın üzerlerine kaldırıldığı ifade edilir.

Kur'an'da depreme başta Mekke müşriklerini tehdit unsuru olarak da değinilmektedir. Hz. Peygamberi küçümseyerek onun peygamberliğini kabul etmeyen ve ona kötülük yapmayı planlayan Mekkeli müşriklere depreme helak edilen Semûd kavmi ve Kârûn kıssalarına telmihte bulunularak kendileri gibi kibirli tavırlar sergileyen bu kavimler gibi cezalandırılacakları hatırlatılmıştır.

Kur'an'da depreme çoğunlukla kıyametin bir unsuru olarak başvurulduğu görülmektedir. Büyük dönüşümler büyük sarsıntılar sonucu olduğundan Kur'an'daki kıyamet anlatılarında depremlere değinildiği; bu dünyanın sonunun ve yeni bir yaşamın başlangıcının işareti olarak depremin öne çıkarıldığı görülmektedir. Bu anlatılarda depreme sıklıkla değinilmesinin arka planında inkarcılara yönelik korkutma amacı da yatmaktadır. Çeşitli âyetlerde önceki kavimlerin depreme helâk edilmesi üzerinden tehdit edilen Mekkeli müşriklere bu kaçınılmaz sonun nasıl olacağı somut örnekler üzerinden anlatılmaktadır. Âyetlerde kıyametteki sarsıntının büyüklüğü dağlar üzerinden anlatılarak bu sarsıntıların dünya hayatındakilere benzemediği dolayısıyla müşriklere inkarlarından vazgeçerek tevhide sarılmaları, inananlara da bu anlatılardan ders çıkararak Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda bir yaşam sürme konusunda gayretli olmaları gerektiği mesajı verilmektedir.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Agarwal, Rekha. "Effects of Earthquakes on Environment". *Van Sangyan* 7/3 (Mart 2020), 21-26.
- 'Amr Abdülmün'im. *ez-Zelzîl ve esbâbuhu's-şer'iyeye ve sübülü'n-necât minhâ*. Tantâ: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 1993.
- Arslantaş, Nuh. "Zelzele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/227-231. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Atabey, Eşref. *Deprem*. Ankara: MTA Genel Müdürlüğü Yayınları, 2000.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1. Basım, ts.
- Aydar, Hidayet. "Bazı Kur'an Âyetlerinin Işığı Altında Kocaeli Depremine Bakış". *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 19/20/21 (2001).
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. 21 Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2013.
- Bikâî, İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Ribât b. Ali. *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. 22 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1431.
- Bilge, Mustafa L. "Lut Gölü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Sahîhu'l-Buhârî*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 2002.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcü'l-lüğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Derzev, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1383.
- Dindi, Emrah. *Arap Coğrafyası ve Kur'an*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır. *Hak Dîni Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Huzur Yayın-Dağıtım, 1. Basım, 2003.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı meal-tefsir*. 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*. 8 Cilt. Kahire: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Harman, Ömer Faruk. "Medyen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/346-348. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğîb. *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*. Mekke: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, ts.
- İbn 'Atiyye, Ebûbekr Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib b. Abdirrahman el-Endelüsî. *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri' Kitâbi'l-'Azîz*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422. Basım, ts.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Düreyd, Ebûbekr Muhammed el-Hasen. *Cemheratü'l-lüğa*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 13 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Me'ârif, 1988.
- İbn Manzûr, Cemaâleddîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbn Side, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail. *el-Muhassas*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1996.
- İşçi, Coşkun. "Deprem Nedir ve Nasıl Korunuruz?" *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 3/9 (01 Haziran 2008), 959. <https://doi.org/10.19168/jyu.52931>

- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2007.
- Karaosman, Muhammet. "Kur'an'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 98-120.
- Kaya, Mehmet. *Kur'an'da Dağlar*. Ankara: Fecr Yayınları, 2000.
- Kırca, Celal. "Semûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 500-501. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kızıışeker, Abdürrahim. "Bilime Aykırı Olduğu İddia Edilen Bazı Âyetler ve Bunların Değerlendirilmesi" 12/1 (2020), 16-51.
- Kula, Naci. "Deprem ve Kıyamet Benzetmesi". *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi* 9/9 (2000), 351-360.
- Kurniawan, Alva vd. *General Dictionary of Geology*. Yogyakarta/Indonesia: Environmental Geographic Student Association (EGSA), 2009.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Hare". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/244-245 İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Marshak, Stephen. *Instructor's Manual Essentials of Geology*. United States of America: W. W. Norton & Company, 2006.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Tefsîru'l-Mâtürîdî-Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Mâverîdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb. *Tefsîru'l-Mâverîdî-en-Nuket ve'l-uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 Cilt. Şirketü Mektebeti Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Dâru lhyâ't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Nakajima, Şafak. "Deprem ve Sonrası Psikoloji". *Okmeydanı Tıp Dergisi* 28/2 (2012), 150-155.
- Okuyan, Mehmet. *Kısa Sûrelerin Tefsiri*. 2 Cilt. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016.
- Önde, Esra - Gündüz, Alper. "Wegener'in Yapbozu". *Bilim ve Teknik Dergisi* 127 (2011), 68-71.
- Öztürk, Mustafa. *İlahî Hitabın Tefsiri*. 2 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Öztürk, Mustafa. "Mü'tefike". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/185-186. İstanbul, 2006.
- Özüdoğru, Özgür Can. "Yıldızlarda Deprem Olur mu?" *Bilim ve Teknik* 593 (Nisan 2017), 92-93.
- Parlatır, İsmail vd. *Türkçe Sözlük*. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 8. Basım, 1998.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ziyâüddîn er-. *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî-Mefâtihu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1981.
- Rıza, Reşid. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-hakîm (Tefsîru'l-menâr)*. 12 Cilt. el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmme li'l-Kitâb, 1990.
- Sâhib b. 'Abbâd, Kâfi'l-Kefâe İsmail. *el-Muhît fi'l-luğâ*. 11 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Saylık, Mustafa. "Kur'an'da Depremle Helâk Edilen Kavimler". *Dicle İlâhiyat Dergisi* 19/2 (2017), 137-159.
- Şengül, Harika Pelin. "Ay Depremleri". <https://www.atlasdergisi.com/Kesfet/Bilim-Haberleri/Ay-Depremleri.Html>. Erişim 12 Ağustos 2023. <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/bilim-haberleri/ay-depremleri.html>
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. 26 Cilt. Kahire: Hecl, 2001.

- Tarhan, Nevzat. "Deprem Psikolojisi". *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 2/22, 23, 24 (1999), 107-112.
- Tatar, Yusuf. *Genel Jeoloji*. İstanbul, 2015.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevrâ. *Sahîhu süneni't-Tirmizî*. 1 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 2000.
- Tomanbay, İbrahim. "Deprem, İnsan ve Sosyal Hizmetler". *Toplum ve Sosyal Hizmet* 1/10 (Ekim 2000), 123-137.
- Unat, Yavuz. "Zelzele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/231-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Vâkıdî, Muhammed b. 'Amr Vâkıd. *el-Meğâzî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1989.
- Yıldırım, Celâl. *İlmin Işığında Asrın Kuran Tefsiri*. 14 Cilt. İzmir: Anadolu Yayınları, ts.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. Seriyî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh*. 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer b. Ahmed. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'Arabî, 1987.
- "Büyük Depremler - B.Ü. KRDAE Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi".
<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/Deprem-Bilgileri/Buyuk-Depremler/>. Erişim 12 Ağustos 2023.
<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>
- "Dünya Volkan Haritası". <https://www.mapharita.com/Cografya-Atlasi/Dunya-Volkan-Haritasi>. Erişim 23 Temmuz 2023.
<https://www.mapharita.com/cografya-atlasi/dunya-volkan-haritasi>
- Kuran'daki bilim dışı ayetler 1. "Kuran'daki bilim dışı ayetler 1". <https://Ateizm.Blogspot.Com/2010/11/Kurandaki-Bilim-Ds-Ayetler-1.Html>, 18 Kasım 2010.
- "Tambora Dağı". <https://Placeandsee.Com/Tr/Wiki/Tambora-Dagi?spmchkbj=spmprvbj52717IfoD6jkaz1D5fBG00DDa2>. Erişim 24 Temmuz 2023. <https://placeandsee.com/tr/wiki/tambora-dagi?spmchkbj=spmprvbj52717IfoD6jkaz1D5fBG00DDa2>

